

4. rodinněprávní symposium
Justiční akademie

na téma

Osvojení

Ve dnech 30. listopadu a 1. prosince 2020 se uskutečnilo 4. rodinněprávní symposium JA na téma „Osvojení“. Rodinněprávní symposium je vzdělávací akce, která si klade za cíl diskutovat - napříč profesemi a stupni soudní soustavy, včetně soudu Ústavního a Nejvyššího - o typových případech rodinného práva a nalézat modelová řešení, která by odpovídala požadavkům kladeným na moderní opatrovnickou justici.

Symposia se zúčastnili:

Mgr. Radka Círková, Okresní soud v Českém Krumlově

Mgr. Martina Grochová, Ph.D., Justiční akademie

JUDr. Markéta Kačerová Nováková, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

JUDr. Stanislava Kopecká, Ph.D., Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Mgr. Petra Körberová, Okresní soud v Chebu

Mgr. Lenka Křištofová, Okresní soud v Chebu

Mgr. et Mgr. Lubomír Majerčík, LL. M., Ústavní soud

Mgr. Terezie Pemová, Národní institut pro děti a rodinu

Mgr. Vladimír Polák, Krajský soud v Ústí nad Labem

JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D., Nejvyšší soud

Mgr. Petr Sedlák, Ph.D., Krajský soud v Brně

Mgr. Marek Zajíček, Krajský soud v Ústí nad Labem

JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc

I. Teze

Osvojení má primárně statusovou povahu (fikcí biologického rodičovství dochází ke statusové změně u osvojence, jeho rodiče a osvojitele), nejedná se o institut náhradní rodinné péče. Ta je charakteristická zajištěním péče o dítě po dobu (přechodně) neschopnosti rodičů o dítě osobně pečovat a paralelní snahou o sanaci původní biologické rodiny.

Jeví se jako vhodné, aby se v případech, kdy jsou naplněny podmínky pro omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, či pro osvojení bez souhlasu rodiče, a zároveň snaha o sanaci biologické rodiny nebyla úspěšná, vytvářely právní možnosti pro osvojení (i mezinárodní) či rozhodnutí o poručenství.

Počet nezletilých dětí (i velmi nízkého věku), které jsou v ČR v institucionální péči, je alarmující, stejně jako velmi nízké procento případů, ve kterých se odebrané nezletilé děti později vrací zpět do své původní biologické rodiny.

Mezi zásadní důvody nefunkčního systému sanace původní biologické rodiny patří zejména opožděná a nesystematická detekce ohrožených dětí; neefektivní (neprovázané, nezacílené, časově nevymezené) intervence; chybějící systémový monitoring poskytnutých intervencí a obecné zhodnocení efektivity intervencí pro typové případy.

Projednávání věcí osvojení by mělo respektovat interdisciplinární aspekty věci a měla by být zaměřena na řešení problémů (problem-solving justice). Intervence do původní biologické rodiny by měly vycházet z přístupu založeného na vědeckých důkazech (evidence-based).

II. Odůvodnění tezí

Osvojení má primárně statusovou povahu (fikcí biologického rodičovství dochází ke statusové změně u osvojence, jeho rodiče a osvojitele), nejedná se o institut náhradní rodinné péče. Ta je charakteristická zajištěním péče o dítě po dobu (přechodné) neschopnosti rodičů o dítě osobně pečovat a paralelní snahou o sanaci původní biologické rodiny.

Právní úprava

Úmluva o právech dítěte - článek 20

- 1. Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.*
- 2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči.*
- 3. Tato péče může mezi jiným zahrnovat předání do výchovy, institut "kafala" podle islámského práva, osvojení a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče o děti. Při volbě řešení je nutno brát ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.*

§ 794 OZ osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.

§ 928 odst. 1 OZ není-li tu žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, soud jmenuje dítěti poručníka.

§ 958 odst. 1 OZ nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi.

§ 959 odst. 1 OZ o pěstounské péči může soud rozhodnout na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě.

§ 959 odst. 2 OZ rodič může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Soud návrhu vyhoví, pokud je to v souladu se zájmy dítěte.

§ 953 odst. 1 OZ nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče jiného člověka (dále jen „pečující osoba“).

Dle důvodové zprávy k občanskému zákoníku (k § 794 až 798) institut osvojení nemá být napříště považován výlučně za formu náhradní rodinné péče. Navrhovaná právní úprava má zohlednit jednak skutečnost, že značný počet osvojení je jenom - tak zvaným - osvojením nepravým, totiž osvojením manželem rodiče dítěte, jednak to, že ani osvojení dítěte osobami od rodičů odlišnými (osobou od rodiče odlišnou) není pouhou péčí, i když se třeba u malého dítěte viditelně do péče koncentruje: vždy se především, a to právě na rozdíl od všech institutů náhradní péče (zčásti s výjimkou poručenství), jedná o záležitost statusovou, kdy rozhodnutí soudu změní

zdaleka ne jen poměry mezi přirozeným rodičem, dítětem a osvojitelem. Právní úprava vychází ze zájmu dítěte, především z jeho zájmu na odpovídající péči. Přitom se ovšem za primární považuje péče přirozených rodičů – jsou-li tu a jsou-li jí schopni. Osvojení je proto koncipováno tak, aby rozhodnutí o něm bylo vyhrazeno pro případy, kdy dítě od svých přirozených rodičů již zcela zřejmě nemůže nic očekávat, zejména od nich nemůže očekávat jejich zájem o ně samé a jejich řádnou péči. Zároveň má být samozřejmostí vzetí náležitého zřetele k přání a názoru dítěte, pokud je schopno takto uvažovat. Právo rodiče dát souhlas k osvojení je jeho osobním právem. Jedná se o právo *sui generis*, právo statusové, které není součástí povinností a práv zahrnovaných v dnešní právní úpravě do pojmu rodičovské zodpovědnosti, v navrhované do pojmu rodičovských povinností a práv. Jinak řečeno, je to právo, jehož základ tkví v přirozeném vztahu mezi rodičem a jeho pokrevním potomkem, a v rovině právní se řadí mezi práva statusová. Proto není možné rodiče tohoto práva zbavit – ani v případech, kdy se souhlas rodiče k osvojení nevyžaduje, nejde o důsledek zbavení rodiče tohoto jeho zvláštního práva (s výjimkami), proto nepřichází v úvahu zastoupení atd. Vedle osvojení koncipovaného zásadně jako institut týkající se dětí (za vlastní je přijímáno cizí dítě, tj. nezletilý, resp. nesvéprávný), se dále upravuje (speciálními ustanoveními) osvojení zletilého, resp. osoby, která jsouc nezletilá, nabyla plnou svéprávnost. Úvodní ustanovení stanoví způsob realizace osvojení jakožto založení právního příbuzenství. Na dosavadní právní úpravě ničeho nemění (pokud jde o zápis osvojení do matriky, srov. ust. čl. 20 odst. 3 a 4 Úmluvy o osvojení dětí.). Mezi osvojitelem a osvojencem se musí vytvořit vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo alespoň základy takového vztahu. Jedná se předpoklad pro osvojení. Je zřejmé, že před osvojením se musí vytvořit zejména základy takového vztahu; vztah, jaký mají rodiče s dítětem, se tvoří po delší časové období.

Český právní řád neobsahuje zákonnou definici pojmu náhradní rodinná péče. Občanský zákoník tento pojem užívá jen v ust. § 973 věta první (*Bylo-li soudem rozhodnuto podle § 971, je soud povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.*). To, že institut osvojení nepředstavuje formu náhradní rodinné péče lze dovodit např. ze znění ust. §19a odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí (*Zprostředkování osvojení a pěstounské péče spočívá a) ve vyhledávání dětí uvedených v § 2 odst. 2, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení.*); jeví se jako vhodné o osvojení, poručenství, svěřenectví a pěstounství souhrnně hovořit jako o institutech náhradního rodinného prostředí.

Jednoznačné rozlišování mezi jednotlivými instituty náhradního rodinného prostředí má ryze praktický dopad na jejich vhodnou aplikaci v konkrétních případech. Mělo by potom poskytnout i odpověď na to, jak postupovat při projednávání a rozhodování poměrně často se opakujících typově obdobných případů – dítě má svéprávného rodiče, který nebyl omezen či zbaven rodičovské odpovědnosti (ani mu nebyl pozastaven její výkon), přesto fakticky péči o dítě nezvládá a jeví se jako velmi pravděpodobné, že tento stav bude trvat po celou dobu nezletilosti dítěte. Tato problematika bude řešena v rámci následujících závěrů sympozia.

Vztah řízení o osvojení k dřívějším rozhodnutím o jiných druzích náhradní rodinné péče: Častá je situace, kdy je nastartován proces osvojení v situaci, kdy dítě je dříve svěřeno do pěstounské péče či pěstounské péče na přechodnou dobu. Tato situace může přinést procesní komplikace ve vztahu k účastenství a způsobu ukončení pěstounské péče.

V případě osvojení jsou pěstouni účastníky řízení s odkazem na § 6 z.ř.s. (o jejich právech a povinnostech je jednáno).

Spisy o pěstounské péči a o osvojení jsou však vedeny odděleně. Do spisu, kde je rozhodnuto o pěstounské péči, a kde jsou tedy rodiče účastníky řízení a mají právo do spisu nahlížet, by se však neměly dostat informace týkající se osvojení. Do budoucna by mohlo být řešením do výroku o rozhodnutí o pěstounské péči uvést, že takové rozhodnutí bude trvat do doby, než bude dítě předáno do péče budoucím osvojitelům, nejdéle jeden rok (v případě pěstounské péče na přechodnou dobu). Pak

by takové rozhodnutí zaniklo právě předáním do péče budoucích osvojitelů a do spisu s pěstounskou péčí by se dal jen odkaz na spis o osvojení, popř. datum a sp. zn. rozhodnutí.

Shoda, jak postupovat nyní, pokud rozhodnutí o pěstounské péči (či jiné podobné rozhodnutí), takovou klauzuli neobsahuje, nalezena nebyla a byl přijat závěr, že situace by měla být řešena novelou – podobně jako nyní § 972 odst. 3 o.z.

Jeví se jako vhodné, aby se v případech, kdy jsou naplněny podmínky pro omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, či pro osvojení bez souhlasu rodiče, a zároveň snaha o sanaci biologické rodiny nebyla úspěšná, vytvářely právní možnosti pro osvojení (i mezinárodní) či rozhodnutí o poručenství.

Právní úprava

Úmluva o právech dítěte

Článek 9

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte.

2. V jakémkoli řízení podle odstavce 1 se poskytuje všem dotčeným stranám možnost zúčastnit se řízení a sdělit svoje stanoviska.

Článek 21

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy a které uznávají a (nebo) povolují systém osvojení, zabezpečí, aby se v první řadě bral do úvahy zájem dítěte, a :

a) zabezpečí, aby se osvojení dítěte povolovalo jen k tomu kompetentními orgány, které v souladu s příslušným zákonem a ve stanoveném řízení na základě všech odpovídajících a spolehlivých informací určí, že osvojení je přípustné z hlediska postavení dítěte ve vztahu k rodičům, příbuzným a zákonným zástupcům a že, vyžaduje-li se to, dotčené osoby daly vědomý souhlas k osvojení po takovém projednání, které se může ukázat nutným,

b) uznávají, že osvojení v cizí zemi lze považovat za náhradní způsob péče o dítě, pokud dítě nemůže být předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo v rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi původu...

Ze statistických dat vyplývá, že pokud dojde k odnětí nezletilého dítěte z péče rodičů, soudy nejčastěji takové dítě svěrují do pěstounské péče (většinou příbuzenským pěstounům – viz závěry 2. sympozia) či jej umístí ují do institucionální péče.

Forma pěstounské péče bývá volena i v již shora zmíněných případech, kdy dítě má svéprávného rodiče, který nebyl omezen či zbaven rodičovské odpovědnosti (ani mu nebyl pozastaven její výkon), přesto fakticky péči o dítě nezvládá a jeví se jako velmi pravděpodobné, že tento stav bude trvat po celou dobu nezletilosti dítěte. Pěstounství představuje dočasnou formu náhradní rodinné péče, a tomu odpovídá i úprava rodičovské odpovědnosti v ust. § 960 odst. 1 OZ (*Rodiče mají vůči dítěti*

povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, s výjimkou práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak.). To v praxi přináší mnoho problémů při realizaci povinností a práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti nekontaktních či obstruujících rodičů. Situaci nijak výrazně nepomáhá ani možnost rozšíření oprávnění pěstouna (faktické omezení rodičovské odpovědnosti) podle ust. § 966 odst. 2, poslední věta OZ (Pěstoun při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud.).

Na přetrvávající problém umístování malých dětí (do 3 let) do institucionální péče poukázal recentně i Evropský výbor pro sociální práva, když konstatoval, že Česká republika porušuje Evropskou sociální chartu, když stále umožňuje umístování dětí do domovů pro děti do tří let věku (dětská centra), ačkoli na mezinárodní úrovni přitom panuje shoda, že dítě by mělo vyrůstat primárně v rodině, jelikož v ústavním zařízení nemá příležitost vytvořit si zdravou citovou vazbu k jednomu nebo dvěma hlavním pečovatelům. (Rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva ze dne 17. června 2020 ve věci *European Roma Rights Centre (ERRC) a Mental Disability Advocacy Centre (MDAC)*, stížnost č. 157/2017, k rozhodnutí viz níže v textu).

Při respektování zákonné úpravy a relevantní judikatury (viz níže), se jeví jako vhodné, aby soudy v případech zanedbávaných, zneužívaných a týraných dětí rozhodovaly o omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti (§ 870, § 871 OZ), včetně zbavení práva dát souhlas k osvojení; popř. aby rozhodovaly o tom, je-li, nebo není-li třeba k osvojení souhlasu rodiče. Tak budou vytvořeny odpovídající podmínky pro rozhodnutí o budoucím životě ohroženého dítěte, u kterého se nejeví jako reálné, aby vyrůstalo v péči rodiče. Zde je možné odkázat na závěry Haagské konference o mezinárodním právu soukromém k implementaci Úmluvy ze dne 29. května 1993 o ochraně dětí a spolupráci při mezistátním osvojení¹, kde se v čl. 50 uvádí:

„Úmluva zmíníuje „možnosti“ umístění dítěte ve státě původu. Nevyžaduje vyčerpání všech možností. Bylo by to nereálné a kladlo by to na úřady zbytečnou zátěž. Navíc by to mohlo donekonečna oddálit možnost nalezení trvalého domova pro dítě v zahraničí.“

Relevantní vnitrostátní judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2010, ve věci II. ÚS 485/10

*23. Při výkladu ustanovení čl. 10 odst. 2 Listiny a ustanovení čl. 8 Úmluvy, tedy ochrany rodinného života, resp. respektu k rodinnému životu, Ústavní soud v nálezu sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. 10. 2007 (N 157/47 SbNU 53) zdůraznil, že základem rodinných vazeb je tradičně biologické pouto pokrevního příbuzenství mezi členy rodiny, jakkoliv tradiční pojetí rodiny prošlo v uplynulé době vývojem [srov. nálezu sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007 (N 33/44 SbNU 399)]. Základním prvkem rodinného života je nadále soužití rodičů a dětí (rozsudek ESLP ve věci *Kutzner vs. Německo* ze dne 26. 2. 2002), neboť právě v jeho rámci se má uskutečňovat péče a výchova ze strany rodičů, na niž mají děti právo podle čl. 32 odst. 4 Listiny. V důsledku oprávnění zákonodárce stanovit v souladu s čl. 32 odst. 6 Listiny podrobnosti nemůže dojít k omezení tohoto základního práva. Podle čl. 32 odst. 4 Listiny mohou být práva rodičů omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. K materiální souladnosti zásahu do základních práv a svobod se zákonem přitom podle čl. 8 odst. 2 Úmluvy dochází, sleduje-li tento zásah některý nebo některé z legitimních cílů a je-li pro jejich dosažení nezbytný, tedy zejména přiměřený sledovanému účelu (viz rozhodnutí ESLP ve věci *Couillard Mangery vs. Francie* ze dne 1. 7. 2004). Přičemž v rozsudku ve věci *Klass a ostatní vs. Německo* ze dne 6. 9. 1978 uvedl ESLP, že výjimky, které upravuje čl. 8 odst. 2 Úmluvy, vyžadují restriktivní interpretaci a jejich nezbytnost v daném případě musí být přesvědčivě prokázána. Z toho plyne, že za neoprávněný zásah není možno považovat jen takový postup soudů při*

¹ The implementation and operation of the 1993 Hague Intercountry Adoption convention: Guide to good practice. Hague Conference on Private International Law. 2008, Bristol, s. 29.

rozhodování o právech a povinnostech k nezletilému dítěti, který je v souladu se zákonem o rodině v jeho formální i materiální rovině [srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 471/97 ze dne 15. 4. 1998 (U 32/10 SbNU 459)]. Jinak řečeno, je třeba zkoumat vztah veřejného statku, který představuje účel osvojení, a základního práva na rodinný život, které je sice formálně omezené zákonem, avšak pouze za materiálního předpokladu, že jde o opatření v demokratické společnosti nezbytné a nelze-li sledovaného cíle dosáhnout mírnějšími prostředky. I v tomto případě totiž platí, že zákon, resp. jím předvídané omezení základních práv, je třeba interpretovat ústavně konformním způsobem, tedy především tak, aby aplikace takového zákona obstála v testu proporcionality.

24. Zásah do práva na rodinný život, včetně zbavení či omezení rodičovské zodpovědnosti, představuje velmi závažný zásah do základních lidských práv, a proto se musí opírat o dostatečně pádné argumenty motivované zájmem dítěte (viz rozhodnutí velkého senátu ESLP ve věci *Scovazzi a Giunta vs. Itálie* ze dne 13. 7. 2000). Za takové lze považovat i materiální nedostatek, avšak pouze ve spojení s dalšími okolnostmi (viz náleží sp. zn. II. ÚS 838/07, či rozsudek ESLP ve věci *Wallová a Walla vs. Česká republika* ze dne 26. 10. 2006). Jinak řečeno, možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah do práva rodičů těžit se rodinnému životu se svým dítětem musí být nadto ještě "nezbytný" s ohledem na další okolnosti [rozsudek ESLP ve věci *Havelka a ostatní vs. Česká republika* ze dne 21. 6. 2007]. Orgány veřejné moci mají i pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným respektováním rodinného života. Jakmile je tedy prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem (*Kutzner proti Německu* či náleží sp. zn. II. ÚS 838/07), přičemž k těmto pozitivním povinnostem se řadí vedle aktivní pomoci s osobními, sociálními, zdravotními či majetkovými obtížemi i povinnost rodiče informovat a řádně poučit o možných následcích jeho jednání (viz rozsudek ESLP ve věci *W. vs. Spojené království*). Základní právo na nerušený rodinný život jako subjektivní veřejné právo pak ve shodě s judikaturou ESLP taktéž chrání právo rodiče na přijetí opatření ze strany státních orgánů směřujících k jeho obnovenému soužití s dítětem (viz rozsudek ESLP ve věci *Eriksson vs. Švédsko* ze dne 22. 6. 1989), a to v co nejkratší době, s ohledem na skutečnost, že prostý běh času může vést k nenapravitelným důsledkům pro vztahy mezi dětmi a rodičem, který s nimi nežije (viz rozsudek ESLP ve věci *Ignaccolo-Zenide vs. Rumunsko* ze dne 25. 1. 2000).

33. Celým projednávaným případem (včetně řízení dle ust. § 180a o. s. ř., nařízením ústavní výchozy, svěřením do pěstounské péče a zvažovanou adoptí) se táhne základní problém stěžovatelky, kterým je její nemajetnost a z ní vyplývající problémové bydlení. Ústavní soud vyjadřuje poštování, že v podmínkách moderního demokratického právního státu 21. století, uznávajícího principy sociální solidarity a dbajícího zvýšené ochrany rodičovství a rodiny, vyplývající nejen ze základních právních norem České republiky, mezinárodních závazků (viz např. Úmluva o právech dítěte, přijatá dne 20. listopadu 1989 v New Yorku, vyhlášená sdělením Federálního ministerstva zahraničních věcí ČSFR č. 104/1991 Sb.), ale především z obecně sdíleného hodnotového rámce společnosti, může být hmotný nedostatek příčinou tak drakonického odloučení rodiče od dítěte, když právě hmotná nouze je, v porovnání s ostatními důvody, ze strany státu problém efektivně řešitelný. Každý člověk, ať nezaviněně či dílem svým přičiněním, se ve svém životě může dostat do situace, kterou není s to sám vyřešit a která mu dočasně zabraňuje řádně pečovat o své dítě. Vedle rodiny a institucí občanské společnosti je to pak především stát, který má v takových případech klíčovou roli (bod 24) a má a musí činit aktivně kroky k znovuoobnovení svazku mezi biologickým rodičem a jeho dítětem, nadto v situaci, kdy stěžovatelka od počátku projevovala snahu o řešení své tíživé osobní situace, do které se dostala ne svým zaviněním. Ústavní soud, nepochybuje o rychlých úmyslech orgánů sociálně právní ochrany dětí a FOD, se však v této souvislosti nemůže ubránit konstatování, že kdyby tyto orgány věnovaly stejnou práci aktivní pomoci matce, jako zapřutě podnikaly řadu kroků k omezení jejich rodičovských práv, nemusela dnes být nezletilá v pěstounské péči a k možná již neodčinitelnému zásahu do vztahu mezi matkou a dítětem vůbec nemuselo dojít.

34. Byť je to vzhledem k výše uvedenému nadbytečné, zdůrazňuje Ústavní soud, že v souladu s judikaturou ESLP je z pozitivních povinností státu (bod 24) a z nutnosti restriktivní interpretace podmínky omezení práva na rodinný život (bod 23 a 25) třeba dovodit povinnost státu rodiče nejen informovat o možnostech řešení jeho tíživé osobní situace a formách případné pomoci, ale také upozornit jej na následky jeho chování, včetně možnosti omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti (bod 28).“

Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, ve věci I. ÚS 669/02

„Právní následky předvídané v ustanovení §68 odst. 1 zákona o rodině (osvojení dětí bez souhlasu rodičů) mohou nastat jen tehdy, je-li v řízení podle §68 odst. 3 zákona o rodině bez všech pochybností prokázáno naplnění podmínek §68 odst.1 písm. a) téhož zákona. Pokud naplnění těchto podmínek prokázáno není, došlo k porušení základního práva stěžovatelů na spravedlivý proces ve smyslu čl.36 odst.1 Listiny základních práv a svobod. Zároveň došlo k porušení čl.8 odst.2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, protože soud zasáhl do práva stěžovatelů na respektování rodinného života v rozporu s ustanovením § 68 odst.1 písm. a) zákona o rodině.“

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 21 Cdo 1432/2014

„10. V rozsudku ze dne 9. 11. 2011, sp. zn. 21 Cdo 4795/2010, uveřejněném ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 78, ročník 2012, Nejvyšší soud uvedl, že právní účinky osvojení podle § 63 odst. 1 zákona o rodině spočívají mimo jiné v tom, že mezi osvojitelem a osvojenecem vzniká takový poměr (obdobný poměr) jako mezi rodičem a dítětem. Ve svých důsledcích to znamená, že u dosavadního (právního) rodiče dochází osvojením ke zrušení jeho rodičovské zodpovědnosti jako souhrnu jeho rodičovských práv a povinností ve vztahu k nezletilému dítěti a jeho rodičovská zodpovědnost přechází na osvojitele. Projevem tohoto poměru mezi osvojitelem a osvojenecem jako mezi rodičem a dítětem je i to, že do knihy narození matriky se na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapíše osvojitel, popř. osvojitelé (§ 63 odst. 3 zákona o rodině). K tomuto účinku dochází na základě rozsudku soudu právotvorného (konstitutivního) charakteru, kdy (teprve) jeho právní mocí (§ 159 o. s. ř.) vznikne mezi osvojitelem a osvojenecem osvojenecský poměr. Do okamžiku nabytí právní moci rozsudku o osvojení však rodičovská práva a povinnosti vykonávají rodiče, tedy ti, které zákon za rodiče dítěte považuje - matka podle § 50a zákona o rodině a otec, kterému svědčí některá ze zákonných domněnek otcovství (§ 51 až § 54 zákona o rodině). Mezi práva a povinnosti rodičů upravené v části druhé zákona o rodině (vztahy mezi rodiči a dětmi) je třeba řadit i (osobní) právo udělit souhlas k osvojení dítěte, představující nezbytný předpoklad osvojení (§ 67 odst. 2 zákona o rodině).

11. Udělení souhlasu s osvojením je tedy výkonem osobního práva rodiče, plynoucího z práv a povinností mezi rodiči a dětmi, které může být pomínuto jen z důvodů výslovně v zákoně uvedených. Novela zákona o rodině, provedená zákonem č. 91/1998 Sb., s účinností od 1. 8. 1998, upřesnila právní úpravu případů, kdy se nevyžaduje souhlas s osvojením. Podle důvodové zprávy k zákonu č. 91/1998 Sb. navrhovaná právní úprava v tomto směru obecně reagovala jednak na Úmluvu o právech dítěte, jednak na Úmluvu o osvojení (srov. důvodová zpráva k zákonu č. 91/1998 Sb. ze dne 2. 2. 1998).

12. K výkladu pojmu "opravdový zájem, který jako rodiče projeviti měli" (odpovídajícímu znění § 68 zákona o rodině do 31. 7. 1998), se však Nejvyšší soud vyjádřil již ve stanovisku ze dne 4. 2. 1973, sp. zn. Cpj 159/73, tak, že pro správný výklad zákona je rozhodné, které vnější projevy a chování rodičů k dítěti lze považovat za opravdový zájem ve smyslu § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině. Jde o takové projevy rodičů, z nichž lze přesvědčivě usoudit, že rodiče se chtějí o dítě starat, že k němu mají opravdový citový vztah a že se ho nechtějí vzdát. Na opravdový zájem rodičů o dítě lze usuzovat zpravidla z toho, že rodič udržuje s dítětem podle svých možností soustavnější osobní styk (ústní nebo písemný), že se soustavně zajímá o jeho zdravotní stav, chování a prospěch, že řádně přispívá na výživu dítěte a že projevuje zájem i o jiné jeho záležitosti. Přitom je ovšem třeba vždy bedlivě hodnotit okolnosti, které snad rodičům bránily projeviti o dítě opravdový zájem. Soudy správně nespátrovaly opravdový zájem u rodičů v ojedinělých dotazech na výchovná zařízení nebo pouze v placení ošetřovného. V řízení o osvojení podle § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině je třeba především bezpečně zjišťovat kvalifikovaný nezájem rodičů. Soudy zjišťují nezájem rodičů téměř vždy ze zpráv "národních výborů" a výchovných zařízení, a to i v těch případech, kdy tyto zprávy jsou natolik stručné, že z nich nelze činit bezpečné závěry o nezájmu rodičů. Některé zprávy se totiž omezují na stručná sdělení, že rodiče neprojevili zájem, aniž by blíže uváděly, zda jde o absolutní nezájem po celou dobu pobytu dítěte v ústavu, nebo jen o nezájem trvajícím poslední dobu, zda rodiče zájem projeviti mohli apod. Základním předpokladem vyslovení osvojení podle § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině je správný výklad pojmu "opravdový zájem, který jako rodiče projeviti měli". Mezi rodiči a dítětem existuje obvykle vazba, daná přirozeným rodičovským poměrem. Na existenci a intenzitu tohoto subjektivního vztahu na straně rodičů lze usuzovat z vnějších okolností a projevů, z chování rodiče k dítěti. Z celkového postoje a vnějšího chování rodičů lze pak usuzovat na existenci citované vazby a na to, zda z hlediska zmíněného zákonného ustanovení rodiče projevují o dítě opravdový zájem. Přípuštění uvedených výjimek, tzv. kvalifikovaného

nezájmu, je odůvodněno tím, že neodpovědný postoj rodičů k dítěti a zcela jasně projevovaný nezájmem o jeho další život nevyžaduje, aby jejich práva k dětem byla důsledně uznávána a respektována jejich pokrevní vztah. Stanovením uvedených výjimek se zároveň sleduje účel vyloučit po osvojení dítěte případný nežádoucí vliv rodičů na vytvoření pevného citového vztahu mezi dítětem a osvojitelem, který je předpokladem úspěšného osvojení.

13. Stanovisko navazovalo na dřívější rozhodnutí Nejvyššího soudu, podle něhož, jestliže se rodič s dítětem nestýká, po několik let je neviděl, korespondencí ani zasíláním dárků neprojevuje o dítě zájem, neplatí na ně řádně výživné a přivolení k osvojení váže jen na prominutí dlužného výživného, jde o případ neprojevování opravdového zájmu o dítě po dobu zákonem uvedenou (rozhodnutí Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 14. 7. 1964, sp. zn. 5 Co 307/64, uveřejněné ve Sbírce soudních stanovisek a rozhodnutí pod č. 51, ročník 1964). Při úvaze o splnění podmínek § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině (kvalifikovaný nezájmem rodičů o dítě) je třeba v každém jednotlivém případě důkladně komplexně objasnit celkový postoj rodičů k dítěti, jejich poměry, důvody, které vedly k tomu, že se o dítě osobně nestarají, jakož i to, zda rodičům nebrání v přímé péči odůvodněné překážky (rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 10. 1969, sp. zn. 1 Cz 42/1969, uveřejněné ve Sbírce soudních stanovisek a rozhodnutí pod č. 63, ročník 1970).

14. K výše uvedeným východiskům se přiblížil i bývalý Nejvyšší soud SR, v rozhodnutí ze dne 22. 5. 1985, sp. zn. Cpj 13/85, uveřejněném ve Sbírce soudních stanovisek a rozhodnutí pod číslem 50, ročník 1985, podle něhož pojem "opravdivý zájem, který by ako rodičia prejavit' mali, ako hmotnoprávna podmienka osvojenia bez privolenia rodičov, pokiaľ sú zákonnými zástupcami osvojovaného dieťaťa, bol už vyložený tak, že pre vylúčenie záveru o nedostatočnosti opravdivého záujmu musí ísť o taký prejav záujmu rodičov o dieťa, z ktorého možno presvedčivo vyvodit', že rodičia sa chcú a môžu o dieťa starať, a to i z hľadiska celkového vývoja dieťaťa i v budúcnosti, a že teda ich záujem je skutočný a nie je iba predstieraný a formálny, prípadne motivovaný inými dôvodmi nezlučiteľnými s riadnym rodičovstvom; ide teda o záujem podložený skutočne kladným a citovým vzťahom, vôľou a snahou prejavovať sa voči dieťaťu ako rodičia. Ak sa rodičia o dieťa osobne nestarajú, treba zisťovať a hodnotiť to, či im v priamej starostlivosti o dieťa alebo aspoň v prejavovaní opravdivého záujmu o dieťa iným spôsobom, predovšetkým častejším osobným alebo písomným stykom, nebránia nejakej objektívne ospravedlniteľné prekážky [nezáujem rodičov musí byť zavinený; k aplikácii postupu podľa ustanovenia § 68 ods. 1 písm. a) zák. o rod. nestačí existencia objektívneho stavu, ktorý nebol privedený rodičovou nebalosťou a nielo ešte úmyslom]. V tomto smere možno poukázať na závery uvedené v Rozbore a zhodnotení praxe súdov pri rozhodovaní o osvojení, Pls 5/67 bývalého Najvyššieho súdu (pozri zborník I Najvyššieho súdu ČSSR Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvem, SEVT, Praha 1974, str. 317-321) a v rozhodnutiach uverejnených pod č. 51/1964 Zbierky rozhodnutí a oznámení súdov ČSSR a pod č. 63/1970 Zbierky súdnych rozhodnutí. Uplynutie doby kvalifikovaného nezájmu rodičov o dieťa, určenej novelou zákona o rodine (zákonom č. 132/1982 Zb.) na dobu 6 mesiacov, je však nielen jednou z hmotnoprávných podmienok osvojenia dieťaťa bez privolenia jeho rodičov, pokiaľ sú zákonnými zástupcami osvojovaného dieťaťa, ale splnenie tejto podmienky má aj dôležitý procesný význam. Len pri jeho splnení už v čase začatia konania (a nielen v dobe rozhodovania súdu o osvojení) nie sú rodičia dieťaťa účastníkmi konania (§ 181 ods. 2 o. s. p.). S pribliadnutím na nutnosť správneho vymedzenia okruhu účastníkov konania je preto vhodnejšie, aby návrhy na osvojenie boli podávané až po uplynutí uvedenej doby kvalifikovaného nezájmu."

15. Jak již Nejvyšší soud uvedl v rozsudku ze dne 27. 9. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2371/2011 - na který dovolatelka výslovně odkazuje - uvedenou judikaturu je třeba poměřovat s vývojem, kterým český právní řád prošel po přistoupení České republiky k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.). Ve stanovisku k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy z důvodů materiálních nedostatků rodiny, zvláště pak jejich špatných bytových poměrů, ze dne 8. 12. 2010, sp. zn. Cpj 202/2010, uveřejněném pod č. 31 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 2011, Nejvyšší soud uvedl, že pro rodiče a dítě je možnost být spolu základním prvkem rodinného života. Opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva na rodinný život (srov. čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod). Takový zásah ze strany státu (soudu) je možný, jen je-li nezbytný a v souladu se zákonem; nezbytnost znamená, že zásah je založen na naléhavé společenské potřebě, která je zejména přiměřená sledovanému legitimnímu cíli, kterým je ochrana zájmu dětí (srov. např. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. 10. 2006 ve věci W. a W. proti České republice, stížnost č. 23848/04, nebo ze dne 21. 6. 2007 ve věci H. a ostatní proti České republice, stížnost č. 23499/06). Umístění dítěte do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže samo o sobě odůvodňovat

jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah musí být nadto "nezbytný" s ohledem na další okolnosti (srov. rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. 7. 2001 ve věci K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94, § 173; rozsudek ESLP ze dne 26. 2. 2002 ve věci K. proti Německu, stížnost č. 46544/99, § 69; obdobně též náleží Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09). Nebude-li za situace, kdy důvodem pro nařízení ústavní výchovy má být též materiální nedostatek, soudem spolehlivě zjištěno, že příslušné orgány státu samy či prostřednictvím orgánů územní samosprávy poskytly či byly připraveny poskytnout vychovateli pomoc ať již materiální, či poskytnutím rady o postupu, jakým by sám zlepšil svou situaci a našel řešení svých problémů, pak ani nelze usuzovat na nezbytnost opatření spočívajícího v nařízení ústavní výchovy, neboť stát v takovém případě nedostal pozitivním závazkům, které jsou těsně spjaty s účinným respektováním rodinného života, a nebudou tak ani splněny podmínky pro nařízení ústavní výchovy. Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem (K. proti Německu, § 61). Jestliže východiska uvedená v stanovisku Nejvyššího soudu ze dne 8. 12. 2010, sp. zn. Cpjn 202/2010, platí pro nařízení ústavní výchovy, jež má povahu dočasnou a nedochází při ní ke nevratnému zániku rodičovské zodpovědnosti k nezletilému dítěti, tím spíše musí platit pro situaci, kdy rodinné vazby dítěte a biologických rodičů - v důsledku navázání nových vazeb dítěte k osvojitelům - jsou nevratně přerušeny. Dosavadní judikaturu je proto třeba chápat zejména v jejím důrazu na zachování rodinného života.

16. Uvedený závěr je podporován i judikaturou ESLP v oblasti práva na rodinný a soukromý život. V případech, kdy zákon umožňuje soublas rodiče s osvojením nepožadovat, neprojevuje-li o dítě zájem, je tedy třeba postupovat nanejvýš obezřetně. Soud je v takovém případě povinen zkoumat veškeré okolnosti případu a pečlivě hodnotit, zda skutečně a případně z jakého důvodu rodič zájem o dítě neprojevoval, včetně skutečností, které mu v projevení zájmu o dítě bránily. Je třeba mít přitom na paměti, že možnost rozvíjet vztah rodiče a dítěte je nejdůležitějším vzájemným právem rodičů a dětí, a tam, kde je možno předpokládat zachování či navázání vztahu mezi dítětem a rodičem, musí stát postupovat takovým způsobem, aby takové vztahy podpořil, a přijmout všechna dostupná opatření (k tomu srov. např. Z. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2014, stížnost č. 33773/11, bod 49). O osvojení, které je vůbec nejpodstatnějším zásahem do vztahu mezi rodičem a dítětem, neboť dochází k přerušování rodinných vazeb, lze proto rozhodnout jen v nejzávažnějších případech, kdy zachování vztahu dítěte s biologickým rodičem nebude v jeho nejlepšímu zájmu. Zpravidla proto nepostačí zájem dítěte, aby bylo v péči jiné osoby, než biologického rodiče, neboť takového kýženého výsledku lze dosáhnout i mírnějšími prostředky (srov. již zmíněný rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2014, Z. proti Itálii, stížnost č. 33773/11, nebo též rozsudek ESLP ze dne 16. 11. 1999, E. P. proti Itálii, stížnost č. 31127/96).

17. V případě K. proti Irsku (rozsudek ESLP ze dne 26. 5. 1994, stížnost č. 16969/90) bylo shledáno porušení práva na respektování rodinného života stěžovatele, otce, který nikdy své dítě neviděl. Národní soudy rozhodly o osvojení dítěte jeho pěstouny s odůvodněním, že přerušování faktických vazeb dítěte k jeho pěstounům by nebylo v nejlepšímu zájmu dítěte. ESLP v daném případě sice připustil, že dítě si může vytvořit natolik silný vztah k třetím osobám, že není nadále v jeho zájmu, aby bylo navráceno do péče biologických rodičů, zároveň však kritizoval, že se národní orgány uchýlily k tomu nejradikálnějšímu řešení, které způsobilo úplné přerušování vazeb mezi dítětem a jeho biologickým otcem. K obdobnému závěru dospěl ESPL také v případě G. proti Německu (rozsudek ESLP ze dne 26. 5. 2004, stížnost č. 74969/01), kdy zejména zdůraznil, že existuje povinnost státu snažit se o sloučení biologické rodiny a že je zásadně v zájmu dítěte, aby jeho vazby na biologickou rodinu byly zachovány, protože přerušování takových vazeb znamená odříznutí dítěte od jeho kořenů, což může být zdůvodněno pouze zcela výjimečnými okolnostmi.

18. Porušení čl. 8 Úmluvy ESLP naopak neshledal v případech S. proti Švédsku (rozsudek ESLP ze dne 28. 10. 1998, stížnost č. 113/1997/897/1109), K. proti Nizozemsku (rozhodnutí ESLP ze dne 3. 3. 2005, stížnost č. 64848/01) a E. proti Rakousku (rozsudek ESLP ze dne 25. 1. 2007, stížnost č. 21949/03), kdy bylo dítě osvojeno partnerem biologického rodiče proti vůli druhého z biologických rodičů. Samotná skutečnost, že mezi dítětem a partnerem rodiče existují blízké faktické vazby, však nepostačí. V případě S. bylo rozhodující, že biologický otec dceru již po několika letech neviděl, aniž by mu v tom bránily jakékoliv závažné okolnosti, a neprojevoval o ni žádný zájem. V případě K. shledal ESLP rozhodnou skutečnost, že osvojení bylo přáním dcery, která byla již téměř zletilá. Také v případě E. byl rozhodujícím faktorem věk dítěte a jeho přání být osvojen a také skutečnost, že styk dítěte s biologickým otcem byl již dříve zakázán, neboť jeho chování vůči nezletilé bylo nevhodné.

19. Jak tedy plyne z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, při volbě opatření, kterým má být zasaženo do vztahu mezi rodičem a dítětem, je třeba volit vždy opatření co nejmírnější. K razantnějším krokům, a zejména k osvojení jako nejzávažnějšímu zásahu, je třeba přistupovat jen v extrémně závažných případech (viz Z. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2014, stížnost č. 33773/11, bod 64; E. P. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 16. 11. 1999, stížnost č. 31127/96, bod 69; P., C. a S. proti Spojenému království, rozsudek ESLP, ze dne 16. 7. 2002, stížnost č. 56547/00, bod 117.). Významným faktorem je zájem, který biologický rodič o dítě projevoval před jeho narozením i po něm, a kroky, které podnikl pro svěřeni do jeho péče (viz G. proti Německu, rozsudek ESLP, ze dne 26. 5. 2004, stížnost č. 74969/01; K. B. T. proti Maďarsku, rozsudek ESLP ze dne 12. 2. 2013, stížnost č. 48494/06; T. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 13. 1. 2009, stížnost č. 33932/06; P., C. a S. proti Spojenému království, rozsudek ESLP ze dne 16. 7. 2002, stížnost č. 56547/00). Při rozhodování o osvojení je stěžejní posouzení, zda je na místě zásah natolik radikální, jakým je úplné přerobání právních vztahů mezi dítětem a jeho biologickým rodičem (Z. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2014, stížnost č. 33773/11, bod 60; E. P. proti Itálii, rozsudek ESLP ze dne 16. 11. 1999, stížnost č. 31127/96, bod 68). (...)

24. Dovolací soud tedy vztáhl shora uvedené principy k projednávané věci a dospěl závěru, že odvolací soud opomněl přihlídnout k rozhodným skutečnostem, zejména tedy k okolnosti, že matka dítěte byla v době porodu nezletilá, byla tedy sama ještě dítětem. Jak vyplynulo z psychiatrického posudku (č. l. 209-218), její osobnost byla v době porodu nevyspělá a nezralá. Jakkoliv její rozumové schopnosti odpovídaly jejímu věku, nelze odlišet od skutečnosti, že šlo o věk velmi nízký. Nelze také pominout, že matka dítěte nebyla v době porodu samostatná a byla odkázána na pomoc svých rodičů, když neměla vlastní příjem, ze kterého by byla schopna zajistit své vlastní potřeby, natož pak potřeby dítěte. Z provedeného dokazování nadto jasně vyplynulo, že na matku dítěte byl vyvíjen silný nátlak jak ze strany jejích rodičů (prarodičů dítěte), tak i ze strany otce dítěte a jeho manželky (viz např. č. l. 43, 46, 48, 49, 50). Pokud tedy matka neprojevovala snahu s dítětem se setkat a případně jej převzít do své péče, je třeba tuto skutečnost hodnotit v kontextu její celkové situace, kdy sama ještě nezletilá a závislá na svých rodičích byla vystavena silnému tlaku, a nacházela se tak v tíživé životní situaci. Nelze přitom uzavřít, tak jak to činí odvolací soud, že matka o dítě neprojevovala žádný zájem. Tvzení obledně telefonických hovorů uskutečněných (č. l. 20, 105) a pokusech matky o návštěvu nezletilého (č. l. 77) v období dvou měsíců od narození nezletilého zůstávají sporná. S ohledem na závažnost zásahu do práva na rodinný život, které představuje rozhodnutí soudů, že matka neprojevovala o dítě zájem, jebož důsledkem je, že nadále není vyžadován její souhlas k osvojení dítěte, je na místě takové rozhodnutí učinit pouze v případě, že soud dospěje s jistotou k závěru, že jsou naplněny podmínky kvalifikovaného nezájmu.

25. Zejména pak nelze uzavřít, že by ze strany matky šlo o absolutní absenci citu, zájmu, spoluprožívání, obav o dítě a jeho další osud. Z výslechní svědků vyplynulo, že matka dítěte se s odloučením od něj nikdy nesmířila, vybavila pro nezletilého dětský pokoj a chtěla dítě v budoucnu převzít do své péče (č. l. 77-79, 96), ani takové jednání nenasvědčuje skutečnosti, že by matka dítěte byla vůči němu zcela chladná. Projevovaný zájem je třeba hodnotit v kontextu celkové situace matky, je přitom třeba vzít v úvahu veškeré okolnosti, které nasvědčují tomu, že projevy matky nesvědčí o absolutní absenci citu, zájmu, spoluprožívání, obav o dítě a jeho další osud. I za předpokladu, že by soudy dospěly k závěru, že matka zájem o dítě neprojevovala, je třeba v souladu s § 68 odst. 1 písm. b) pečlivě hodnotit, zda jí v tom nebránily závažné překážky. Zejména v případě rodiče, který je sám nezletilým dítětem, lze přitom za takové překážky považovat taktéž absenci podpory rodiny ve spojení s nezralostí rodiče a jeho špatným psychickým stavem. S ohledem na výše uvedené je třeba uzavřít, že se soudy dopustily nesprávného právního posouzení věci, když dospěly k závěru, že matka dítěte o nezletilého neprojevovala po dobu nejméně dvou měsíců po jeho narození žádný zájem.

26. Ostatně ani názor odvolacího soudu, že o právních důsledcích nezájmu o dítě nemusí být rodič poučen, nelze považovat za správný. Za překonaný jej označil již zmínovaný rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2371/2011, s odůvodněním, že právě jasné a spolehlivé vědomí rodičů o důsledcích, k nimž řízení podle § 180a o. s. ř. vede, může aktivovat rodiče k projevení zájmu o dítě a usnadnit obnovení rodinných pout. Uvedené plyne i z judikatury ESLP, podle níž, jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem (K. proti Německu či nálezní sp. zn. II. ÚS 838/07), přičemž k těmto pozitivním povinnostem se řadí vedle aktivní pomoci s osobními, sociálními, zdravotními či majetkovými obtížemi i povinnost rodiče informovat a řádně poučit o možných následcích jeho jednání (viz rozsudek ESLP ve věci W. proti Spojenému království).“

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 3. 2012, ve věci 30 Cdo 4366/2011 (k § 44 odst. 3, 4 zákona o rodině)

„Za zneužívání rodičovské zodpovědnosti je především považováno obroženi tělesného a duševního vývoje dětí, umožnění jim páchat trestnou činnost, svádění k nemorálnímu způsobu života, týrání dětí apod. Za závažné zanedbávání rodičovské zodpovědnosti se považuje zejména dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností k nezletilému, absolutní nezáměr o nezletilého, zejména o jeho výchovu a výživu, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezáměrem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy apod. (srov. odůvodnění rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005, a stanovisko Nejvyššího soudu SR ze dne 28. června 1989, sp. zn. Cpj 19/89, uveřejněné ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek pod č. 21, ročník 1990). Doba, po kterou jeden z rodičů rodičovskou zodpovědnost řádně nevykonával, sama o sobě nepředstavuje rozhodující skutečnost pro zbavení rodičovské zodpovědnosti. Rozhodující je intenzita takového chování, které musí být závažné a zaviněné (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. 5. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3522/2009). Pro rozsudek je rozhodující stav v době jeho vyhlášení (§ 154 odst. 1 o.s.ř.). Nelze proto zbavit rodiče jejich práv k dětem z důvodů, které již pominuly a kde došlo k podstatné změně v jejich postoji k výchově dětí (srov. stanovisko Nejvyššího soudu ČSSR sp. zn. Cpj 41/76, ze dne 3.1.1976, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem 41, ročník 1976). Z uvedeného vyplývá obecný korektiv pro uvedené krajní zásah do vztahu mezi rodičem a dítětem, spočívající v tom, že takový zásah musí být současně "jediným účinným prostředkem ochrany dítěte"; potřeba jeho provedení musí v každém konkrétním případě, z hlediska intenzity řádného nevykonávání rodičovské zodpovědnosti rodičem, převážet nad právem dítěte na rodinný život, zachování rodinných svazků, na péči rodičů a osobní kontakt s nimi, nad právem znát své rodiče (srov. Čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod vyhlášené pod č. 2/1993 Sb., Čl. 7 odst. 1, Čl. 8 odst. 1 a Čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte vyhlášené pod č. 104/1991 Sb.). Jinými slovy takový zásah musí být v zájmu dítěte, sledovat jeho blaho (srov. Čl. 3 odst. 1 a odst. 2 Úmluvy o právech dítěte vyhlášené pod č. 104/1991 Sb.). Jen takové pojetí podmínek zbavení rodičovské zodpovědnosti dle ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině odpovídá jeho ústavně konformnímu vykladu (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28.6.2011, sp. zn. 21 Cdo 3909/2010, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek č. 6, ročník 2012).

Ve stanovisku k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy z důvodů materiálních nedostatků rodiny, zvláště pak jejich špatných bytových poměrů ze dne 8. 12. 2010, sp. zn. Cpj 202/2010, uveřejněném pod č. 31 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 2011, Nejvyšší soud uvedl, že pro rodiče a dítě je možnost být spolu základním prvkem rodinného života. Opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva na rodinný život (srov. čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod). Takový zásah ze strany státu (soudu) je možný, jen je-li nezbytný a v souladu se zákonem; nezbytnost znamená, že zásah je založen na naléhavé společenské potřebě, která je zejména přiměřená sledovanému legitimnímu cíli, kterým je ochrana zájmu dětí (srov. např. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva - dále jen "ESLP" ze dne 26. 10. 2006 ve věci Wallová a Walla proti České republice, stížnost č. 23848/04, nebo ze dne 21. 6. 2007 ve věci Havelka a ostatní proti České republice, stížnost č. 23499/06). Pojem "nezbytnosti" znamená zásah založený na naléhavé společenské potřebě, která je zejména přiměřená sledovanému legitimnímu cíli (viz například Couillard Maugery proti Francii, stížnost č. 64796/01). Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem (rozsudek ESLP ze dne 26.2.2002 ve věci Kutzner proti Německu, stížnost č. 46544/99, § 61).

Soud je při rozhodování povinen zvážit intenzitu zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti a to s ohledem na všechny skutečnosti, které v řízení ovládaném vyšetřovací zásadou vyjdou najevo. Zbavení rodičovské zodpovědnosti je především ochranným institutem dítěte pramenícím z toho, že nositel rodičovské zodpovědnosti mimo jiné vykonává péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj [§ 31 odst. 1 písm. a) zákona o rodině]. Změna postoje rodiče ke svému životu a k nezletilému - na kterou lze v době rozhodování soudu spolehlivě usuzovat - může převážet nad důsledky jeho chování v minulosti. Je však třeba pečlivě vážit, jak se negativní postoje opravňující soud zbavit dotčeného rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti promítají do jeho současných postojů, jinými slovy v jaké míře minulost utváří přítomnost takového rodiče. Z tohoto pohledu názor odvolacího soudu, že jednou projevené a

postižené jednání otce již nemůže být zhojeno, samo o sobě neodpovídá závěrům, které se podávají zejména ze stanoviska Nejvyššího soudu ČSSR sp.zn. Cpj 41/76, ze dne 3.1.1976, uveřejněném ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem 41, ročník 1976).

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2011, ve věci 30 Cdo 3522/2009 (k § 44 odst. 3, 4 zákona o rodině)

„Za závažné zanedbávání rodičovských povinností, resp. rodičovské zodpovědnosti se považuje zejména dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy podle ust. § 213 trestního zákona atd. (srov. Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 3. ledna 1976, sp.zn. Cpj 41/76, uveřejněné, Sborník IV Nejvyššího soudu ČSSR, SEVT, Praha 1986, str. 116 a násl., nebo stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 28. června 1989, sp. zn. Cpj 19/89). K těmto judikatorním závěrům se ostatně Nejvyšší soud přiblížil ve svém rozsudku ze dne 30. srpna 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005, na který i dovolatel poukazuje. V něm také zdůraznil, že aby popsany zásah do vztahu mezi rodiči a dítětem byl odůvodněný, nestačí jen ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte.

Na závažné zanedbávání rodičovské zodpovědnosti nebude zpravidla možné usuzovat tam, kde výkonu zodpovědnosti jednoho z rodičů - mimo objektivní důvody- brání i postoj druhého z rodičů. Je třeba totiž vzít do úvahy, že ten z rodičů, který dítě nemá svěřeno do výchovy, může svou rodičovskou zodpovědnost k němu vykonávat převážně jen v rámci styku. Je proto třeba rovněž zkoumat zda, a do jaké míry, bylo případné zanedbávání rodičovské zodpovědnosti ovlivněno druhým z rodičů. I když soudy správně zjistily, že návrh otce na úpravu styku následoval až po návrhu matky na zbavení rodičovské zodpovědnosti, přehlédly však, že oběma návrhům předcházela projev otce o zájmu o styk s nezletilou z května roku 2007. Soudy rovněž nezohlednily otcem tvrzené důvody, mající vztah k chování matky, či jejího pozdějšího manžela, když tyto důvody považovaly pro věc za nerozhodné.

Ve vztahu k přezkoumávané věci tak s ohledem na výše uvedené bylo třeba vyřešit, zda chování otce naplňovalo znaky závažného zanedbávání rodičovské zodpovědnosti a jestliže ano, pak zda-li v době rozhodování soudů již důvody, které by vedly k zbavení rodičovské zodpovědnosti otce pominuly, tedy na vážnost "zájmu" otce o nezletilou. Rozhodné období tak není pouze období po které jeden z rodičů svá práva a povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nevykonával, ale období ohraničené skutečnostmi, které mají založit důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti až po rozhodnutí soudu. Doba po kterou jeden z rodičů rodičovskou zodpovědnost zanedbával sama o sobě nepředstavuje rozhodující skutečnost pro zbavení rodičovské zodpovědnosti. Rozhodující je intenzita takového chování, které musí být závažné a zaviněné. Příkladný výčet, kdy je třeba i bez návrhu zahájit řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti je uveden v ustanovení § 44 odst. 4 zákona o rodině. Na závažnost lze přitom usuzovat i z postoje samotného dítěte - tam, kde je schopno svůj názor formulovat - protože vedle druhého z rodičů je to především dítě, jehož práva zaručená v čl. 8 Úmluvy o právech dítěte (sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.) jsou závažným zanedbáváním rodičovské zodpovědnosti dotčena.

V této souvislosti je třeba poukázat i na to, že Nejvyšší soud v stanovisku ze dne 8. prosince 2010, sp.zn. Cpj 202/2010, uveřejněném pod č. 31 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 2011 zdůraznil význam, který je třeba přikládat právu dítěte být slyšeno v každém řízení, které se jej dotýká. Ve vztahu k zbavení rodičovské zodpovědnosti pak Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 6. srpna 2009, sp. zn. 30 Cdo 1721/2009 vyložil, že jakkoliv nemůže být žádných pochyb o tom, že dítě má právo být slyšeno v každém řízení, které se ho dotýká (srov. čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte publikované pod č. 104/1991 Sb. a § 31 odst. 3 zák. o rod.), neznamená to ještě, že dítě musí být bezpodmínečně v každém takovém řízení slyšeno, zejména v procesní situaci, kdy již pro absenci jiných právně významných skutečností by takový postup či další dokazování bylo zjevně nadbytečné a neúčelné. Tak tomu může být např. v procesní situaci, kdy soud dospěje k závěru, že v jím posuzované věci podmínky pro zbavení rodičovské zodpovědnosti rodiče k nezletilému dítěti nejsou osvědčeny. Ovšem v opačné procesní situaci povaha většinou vyžaduje

znát u dítěte, které je již schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, jeho vlastní názor k předmětné věci. Z tohoto hlediska je třeba uvést, že názor dítěte v přezkoumávané věci nejen nebyl zjišťován (nezletilá ve věku 11 let ani neví, že jednání o zbavení rodičovské zodpovědnosti jejího otce je vedeno), ani v odůvodnění rozsudku soudů obou stupňů nebylo uvedeno, proč se tak nestalo. Přitom je nepochybné, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je zcela zásadním zásahem jak do práv rodiče, tak dítěte samotného.“

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 3. 2015, čj. 4 Ads 12/2015-46

Rozhodnutí správních orgánů (příslušného krajského úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí) ve věci zařazení stěžovatelky do (veřejnoprávní) evidence žadatelů vhodných ke zprostředkování osvojení dítěte (§ 22 odst. 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) je zakončeno vydáním správního aktu, ke jehož přezkoumání je dána pravomoc soudů rozhodujících ve správním soudnictví. Toto rozhodnutí je třeba odlišit od "vlastního" rozhodnutí o osvojení, které je ryze soukromoprávní povahy a které mohou vydat jen soudy rozhodující v občanskoprávním řízení.

Počet nezletilých dětí (i velmi nízkého věku), které jsou v ČR v institucionální péči, je alarmující, stejně jako velmi nízké procento případů, ve kterých se odebrané nezletilé děti později vrací zpět do své původní biologické rodiny.

Česká republika čelí dlouhodobé mezinárodní kritice zejména ze strany Výboru OSN pro práva dítěte za to, že velké množství dětí, zvláště dětí se zdravotním postižením anebo romského původu, je umístováno do péče mimo domov, zvláště do ústavní péče². Situací dětí do 3 let věku se zabýval Evropský výbor pro sociální práva, který v červnu 2020 konstatoval³, že stávající systém umístování dětí do dětských domovů pro děti do tří let věku, tzv. kojeneckých ústavů, je v rozporu s článkem 17 Evropské sociální charty z roku 1961. Výbor konstatoval, že používání právní úpravy ústavní péče a provozování kojeneckých ústavů stanovené v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách nezaručuje náležitou ochranu a péči dětem do tří let věku, neboť zatímco občanský zákoník jasně stanovuje přednost rodinné a náhradní rodinné péče a ústavní péči má až za poslední možné řešení, zákon o zdravotních službách nestanoví přesné podmínky přijetí malého dítěte do ústavního zařízení. Dále konstatoval, že dosud nebyla přijata dostatečná opatření pro poskytování služeb dětem ve věku do tří let v rodinném prostředí a komunitním prostředí rodinného typu a k postupné deinstitucionalizaci stávajícího systému péče o nejmenší děti. Dle Výboru se sice snižuje počet malých dětí v ústavech, ale jen pozvolna. Na dětská centra stát věnuje více finančních prostředků než na podporu poskytování služeb v rodinném prostředí. Výbor rovněž shledal, že Česká republika nevěnuje zvláštní pozornost dětem s postižením a dětem romského původu, jejichž počty v ústavech zůstávají vysoké.

² Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte ze dne 4. srpna 2011, bod 45.

³ Rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva ze dne 17. 6. 2020 ve věci European Roma Rights Centre (ERRC) a Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) proti České republice, stížnost č. 157/2017.

Mezi zásadní důvody nefunkčního systému sanace původní biologické rodiny patří zejména opožděná a nesystematická detekce ohrožených dětí; neefektivní (neprovázané, nezacílené, časově nevyčerpávané) intervence; chybějící systémový monitoring poskytnutých intervencí a obecné zhodnocení efektivity intervencí pro typové případy.

Mezinárodní právní úprava

Úmluva o právech dítěte

Článek 18

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí při tom být zájem dítěte.

2. Za účelem zaručení a podpory práv stanovených touto úmluvou poskytují státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, rodičům a zákonným zástupcům potřebnou pomoc při plnění jejich úkolu výchovy dětí a zabezpečují rozvoj institucí, zařízení a služeb pro děti.

Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 z roku 2013 k právu dítěte na uplatňování jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska

„47. Posouzení a určení zájmu dítěte jsou dva kroky, podle kterých je při rozhodování třeba postupovat. „Posouzení nejlepšího zájmu“ se skládá z posouzení a vyvážení všech faktorů nezbytných k rozhodnutí v konkrétní situaci ohledně jednotlivého dítěte, či skupiny dětí. Vykonalá je osoba s rozhodovací pravomocí a její zaměstnanci (pokud možno multidisciplinární tým) a vyžaduje přímou účast dítěte. „Určení nejlepšího zájmu“ popisuje formální postup se striktními procedurálními zárukami navrženými k tomu, aby stanovily nejlepší zájmy dítěte na základě jejich posouzení. (...)

60. Předcházení rozpadu rodiny a ochrana jednoty rodiny jsou důležité součásti systému ochrany dětí a jsou založeny na právech stanovených ve článku 9 odst 1: „Dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže [...] takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte“. Navíc dítě, které je odděleno od jednoho, či obou rodičů, je oprávněno „udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte“ (čl. 9 odst. 3). To samé se vztahuje na jakoukoli osobu, již je dítě svěřeno do péče, zákonné či obvyklé primární pečující osoby, pěstouny a osoby, se kterými má dítě silné osobní vztahy.

61. Vzhledem k tomu, že oddělení od rodičů má na dítě velmi silný dopad, by mělo být zvažováno jako poslední možné opatření, například je-li dítě v ohrožení, že dojde k bezprostřední újmě na zdraví, nebo když je toto řešení jinak nezbytné; k oddělení by nemělo docházet, jestliže je možné využít mírnějších opatření, která by dítě chránila. Před rozhodnutím o oddělení by měl stát poskytnout rodičům podporu, aby mohli převzít svoji rodičovskou zodpovědnost a obnovit nebo zvýšit svoji schopnost o dítě se postarat, ledaže je oddělení nutné, aby bylo dítě chráněno. Ekonomické důvody nemohou být k oddělení dítěte od jeho rodičů dostačující.“

Z ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2019 se podává:

- 1) V roce 2019 bylo do evidence OSPOD (rejstřík Om) nově zaevidováno 65 283 rodin (celkový počet evidovaných případů ke konci roku činil 167 053).

- 2) V roce 2019 bylo do péče před osvojením svěřeno rozhodnutím 393 dětí, do osvojení 341 dětí, do péče jiné osoby 1 449 dětí (z toho 1 112 do péče příbuzných nebo blízké osoby), do předpěstounské péče 160 dětí, do pěstounské péče 1 722 dětí (z toho 1 161 do péče příbuzných nebo blízké osoby), do pěstounské péče na přechodnou dobu 703 dětí.
- 3) K 31. 12. 2019 bylo v pěstounské péči 11 931 dětí, v pěstounské péči na přechodnou dobu 591 dětí, v poručenství s osobní péčí poručníka 3 136 dětí, v péči jiné osoby 4 637 dětí. K rodičům se z tohoto počtu dětí vrátilo 414 dětí, osvojeno bylo 139 dětí.
- 4) V roce 2019 bylo odebráno z péče rodičů předběžným opatřením soudu celkem 2 572 dětí, rozsudkem 1 007 dětí.
- 5) V roce 2019 bylo zjištěno ve věku do 1 roku dítěte 575 případů týrání, zneužívání a zanedbávání, ve věku od 1 roku do 3 let 913 případů, ve věku od 3 do 6 let 1 556 případů, ve věku od 6 do 15 let 5 080 případů a ve věku od 15 do 18 let 1 129 případů.
- 6) K 31. 12. 2019 bylo v náhradní péči zařízení pro péči o děti celkem 6 799 dětí, v roce 2019 bylo do těchto zařízení nově umístěno 3 739 dětí.

Symposium se již výše ve svých závěrech již věnovalo problémovosti institucionální péče a velmi nízké míře úspěšnosti sanace původní rodiny a návratu odebraného dítěte do ní (minimálně v rámci již zahájených soudních řízení). Mezi deklarované cíle rodinněprávních symposií patří též snaha o vyvolání odborné i celospolečenské diskuze na témata vlastní opatrovnické justici. Takovým tématem bezesporu je problematika ohrožených dětí, resp. projednávání a rozhodování věcí rodinného práva veřejného. Stát má v rámci pozitivního závazku na poli ochrany rodinného života povinnost poskytnout rodičům potřebnou pomoc a podporu při realizaci jejich rodičovské odpovědnosti a při jejich snaze obnovit nebo zvýšit svou schopnost se o dítě postarat. Tato pomoc a podpora se často označuje termínem sanace rodiny. Symposium poukázalo na velmi nízkou míru úspěšnosti sanace rodiny v rámci probíhajících soudních řízení a v rámci své činnosti se pokusilo analyzovat příčiny tohoto stavu. Konstatovalo, že jednou z příčin může být pozdní detekce ohrožených dětí.

**Projednávání věcí osvojení by mělo respektovat interdisciplinární aspekty věci a mělo by být zaměřeno na řešení problémů (*problem-solving justice*).
Intervence do původní biologické rodiny by měly vycházet z přístupu založeného na vědeckých důkazech (*evidence-based*).**

Mezinárodní právní úprava

Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 z roku 2013 k právu dítěte na uplatňování jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska

„64. V případě oddělení musí stát zaručit, že situace dítěte a jeho rodiny byla a je posuzována, pokud je to možné, multidisciplinárním týmem složeným z dobře vyškolených odborníků a s náležitou účastí soudu v souladu s článkem 9 Úmluvy, a zaručuje, že žádná další možnost nemůže zajistit nejlepší zájem dítěte.“

Ze statistik vyplývá, že v ČR vykazujeme relativně nízké procento ohrožených dětí ve věku 0 až 3 roky. Jako ohrožené bývají děti více detekovány až nástupem do školských zařízení. Jeví se jako pravděpodobné, že není systémově dobře nastavená spolupráce mezi pediatry, porodníky (zdravotnickými zařízeními) a orgány sociálně-právní ochrany dětí. Nebude zřejmě sporné, že pravděpodobnost úspěšné pomoci rodině bude souviset s včasností takové intervence. Dalším možným problémem může být nejednotný přístup jednotlivých orgánů sociálně-právní ochrany dětí při vyhodnocování situace dítěte. Bylo by možno, po vzoru některých zahraničních států,

doporučit vypracování materiálu pro strukturovanou detekci a vyhodnocení ohrožení dítěte s důrazem na popis skutkového stavu a nikoli představy posuzující osoby. Rovněž navazující podpora a pomoc (sanace rodiny) by měly logicky a strukturovaně navazovat na vyhodnocení ohrožení dítěte. Efektivita jednotlivých intervencí by měla být monitorována a vyhodnocována, anonymizovaná data by měla být dostupná odborné veřejnosti (evidence-based přístup). Veškerá pomoc a podpora by měla akcentovat interdisciplinární pojetí celé problematiky, měla by se vhodně doplňovat, navazovat na sebe. Jako vhodné se jeví, aby měla předem určený časový rámec. Inspirací by mohly být postupy zahraničních soudů zaměřených na řešení problémů (problem-solving courts)⁴, a to zejména ve využívání interdisciplinárně nastavených programů pro řešení konkrétních životních situací. Velmi jednoduše: je vyhodnoceno ohrožení dítěte v určitých oblastech – následuje doporučení programu, který v detekovaných oblastech poskytne rodině podporu a pomoc (úspěšnost programu je obecně vyhodnocována, evidence-based přístup), předem jsou transparentně nastavená pravidla programu i jeho časová rámec, program je zaměřený na řešení problémů nikoli projevů – postup rodiny v programu je průběžně detailně monitorován, akčně se reaguje na aktuální situaci – dochází k vyhodnocení průběhu programu – následuje předvídatelné rozhodnutí (v návaznosti na úspěšný či neúspěšný průběh programu).

Symposium se také shodlo na tom, že lze označit za příklad dobré praxe, pokud je rozvrh práce na soudě nastaven tak, že řízení o osvojení všechna související řízení u téhož nezletilého rozhoduje tentýž soudce.

Mohlo by se zdát, že vytýkané systémové chyby v práci s ohroženými dětmi nijak nesouvisí s prací soudů a není tak důvod, proč by se touto problematikou mělo symposium zabývat (navíc v rámci tématu osvojení). Jde o úhel pohledu. Opatrovnický soudce může cítit bezmoc, pokud projednává případ dítěte, které bylo od narození zanedbávané; jako ohrožené však bylo detekováno až v pěti letech; následovalo čtyři, pět let neúspěšné snahy o sanaci rodiny; před soudem pak stojí nezvladatelné dítě, které už nikdo nepovažuje za oběť, ale za problém. Při svém rozhodování je navíc determinován okolnostmi, které neovlivní – jaká forma náhradního rodinného prostředí bude navrhována; podaří se zajistit osvojitele, pěstouna nebo pěstouna na přechodnou dobu... V takovém případě mnohdy jen volí tu nejlepší ze špatných možností, rozhodnutí, které by napomohlo skutečně vyřešit problém rodiny, již často nebývá možné.

III. Procesní mapa projednávání a rozhodování věcí osvojení⁵

---

⁴ Jako příklad lze uvést ve Velké Británii zřizované Family Drug and Alcohol Courts, <https://fdac.org.uk/>.

⁵ Diagram zpracovaly Mgr. Lenka Křištofová – soudkyně OS Cheb, Mgr. Petra Körberová – asistentka soudce OS Cheb.

NÁVRH
na osvojení jen na návrh
dle § 429 z.ř.s.

1. ZJISTIT OKRUH ÚČASTNÍKŮ
(§ 431 z.ř.s.)

2. MÍSTNÍ PŘÍSLUŠNOST
(§ 428 z.ř.s.)

Navrhovatel
(osvojitel)

Dítě (osvojenec)

Rodiče dítěte (od 16 let -
§ 431/3 z.ř.s.)

Manžel osvojitele

Zákonný zástupce
osvojovaného dítěte
(nemusí jím být
rodič)

zastoupené opatrovníkem
(§ 434 z.ř.s.)
Usnesení o opatrovníkovi
-> OSPOD, ale ne ten, který
podal návrh

**znovu jsou rodiče účastníky
řízení (§ 433 z.ř.s.)**
a) souhlas s osvojením účinně
odvolán
b) změna R - není třeba
souhlasu
c) změna / zrušení omezení
svéprávnosti
d) přiznána rodičovská
odpovědnost nebo právo dát
souhlas s osvojením

**rodiče nejsou účastníky řízení (§ 432
z.ř.s.)**
a) zbavení rodič. odpovědnosti + současně
práva dát souhlas s osvojením (PM
rozsudku dle § 432/2 z.ř.s.)
b) omezení ve svéprávnosti k udělení
souhlasu s osvojením
c) udělili souhlas s osvojením před
podáním návrhu na osvojení

DÁNY SOUHLASY?

NE

- a) není třeba souhlasu - Rozsudek v PM (§ 818 - 821 o.z.)
-> ustanovit opatrovníka dítěti, popř. poručníka (týká-li se obou rodičů), s právem udělit souhlas - DO PROTOKOLU U SOUDU -> lhůta 3 měsíce -> ÚJ
- b) zajistit souhlasy
- c) souhlas odvolán - do 3 měsíců = jako by nebyl udělen - po 3 měsících => § 817 o.z.

NENÍ TŘEBA SOUHLASU RODIČE

(§ 818 o.z.)

- a) zbaven RO a práva dát souhlas
- b) neschopen projevit vůli
- c) zmizel

PRO OBA RODIČE

- a) -> jmenovat poručníka (viz. §928 o.z.) s právem dát souhlas (platí i u smrti rodičů a u dítěte bez rodičů "babybox")
- b), c) -> jmenovat opatrovníka, který dá souhlas (shodně jako § 821 o.z.)

JEN 1 RODIČ

- a) je-li jen matka - dá souhlas nebo se ustanoví opatrovník, který ho dá
- b) stačí souhlas druhého rodiče, pokud může

Jmenovat poručníka
dítěti dle § 825 o. z.
bezprostředně
po uplynutí lhůty

ANO

Uplynula lhůta 3 měsíce?

ANO

Máme rozhodnutí o péči budoucího osvojitele?

NE => VYČKAT

ANO

Trvá péče zákonnou dobu
(§ 828 a 829 o.z.)

NE

? zastavit/přerušit a poučit o podání návrhu na péči před osvojením? je to návrhové řízení o svěřeni do péče před osvojením

ANO

další postup viz. DOKAZOVÁNÍ PŘI / MIMO ÚJ

NE => VYČKAT

UDĚLENÍ/NEUDELENÍ SOUHLASU

Dítě

Mladší 12-ti let

- souhlas dává jménem dítěte opatrovník jmenovaný soudem - § 807 o.z.
- jmenován a výslovně zmocněn k dání souhlasu vydaným Usnesením soudu
- jedná se o opatrovníka hmotněprávního

Starší 12-ti let

(včetně 12- tého roku)

- a) nedá souhlas => nelze nahradit => konec řízení
- b) osobně od 12 let věku u soudu do protokolu - § 806 o.z. + včetně souhlasu s příjmením!
POZOR! výjimka nastává za situace, kdy:
  1. souhlas by byl v rozporu se zájmy dítěte
  2. dítě není schopno posoudit důsledky udělení svého souhlasu- souhlas lze odvolat až do rozhodnutí o osvojení, resp. PM rozsudku

Rodič/e

Souhlas dali oba rodiče

- lhůta 3 měsíce
- a) lze vézt řízení o osvojení + lze předat na návrh do péče budoucího osvojitele (až po provedení šetření dle § 827 o.z.)
- b) je-li už v péči budoucího osvojitele - po uplynutí 3 měsíců se péče stává automaticky péčí před osvojením, není o ní tedy rozhodováno! § 828 o.z.
- c) v případě pozastavení výkonu rodič. práv a povinností => rozsudkem jmenovat dítěti poručníka

Souhlas 1 rodiče

Souhlas jeden dal, druhý ne

- a) je třeba souhlasu => řízení končí
- b) není třeba souhlasu, neboť:
  1. byl zbaven RZ a práva dát souhlas
  2. není schopen projevit vůli
  3. zmizel=> v takovém případě stačí souhlas jen jednoho (§ 818 o.z. + 439 z.ř.s. - komentář)

Druhý rodič mrtvý nebo neurčen nebo neznámý
=> postup jako při souhlasu obou

§ 813 o.z.

Matka smí dát souhlas nejdříve 6 týdnů po narození dítěte.

Otec smí dát souhlas nejdříve po narození dítěte.

Souhlas nesmí být podmíněný (např. omezením osvojení pouze na ČR, k takovému souhlasu se nepřihlíží § 810 odst. 1 o.z.).

Protokol o souhlasu je na vzoru ministerstva spravedlnosti. Doporučujeme vzor používat, neboť je důležité dodržet všechny formální náležitosti i s ohledem na možné osvojení do zahraničí.

ODVOLÁNÍ SOUHLASU - § 817 o.z.

- a) rodiče - do 3 měsíců bez omezení
- b) nezletilé dítě od 12 let – kdykoliv do PM rozhodnutí – dle § 806 o.z.
- c) po uplynutí 3 měsíců – dle § 817 o.z.
  - a. dítě nebylo dosud předáno do péče před osvojením osvojiteli
  - b. má-li být dítě vydáno rodiči na základě rozhodnutí soudu vydaného v řízení zahájeném na návrh rodiče nebo obou rodičů

Péče budoucích osvojitelů – tzv. okamžitá péče vs. Svěření dítěte do péče před osvojením – tzv. předadopční péče

a) okamžitá péče = viz. § 823 o. z. + § 824 o. z.

a. **souhlas rodičů s předáním dítěte do péče budoucích osvojitelů před souhlasem o osvojení, jakmile to zdravotní stav dítěte dovolí**

b. **předání do péče budoucích osvojitelů po udělení souhlasu k osvojení oběma rodiči (popřípadě jednoho nebo poručníka)**

- k tomuto předání by mělo docházet pouze výjimečně -

- de iure vzniká péče budoucích osvojitelů až okamžikem rozhodnutí soudu – rozhodováno vždy na návrh budoucích osvojitelů
- okamžitá péče se nezahrnuje do doby péče před osvojením -> dle § 828 o. z. dochází po uplynutí tří měsíců od souhlasu s osvojením k automatické přeměně okamžité péče na péči před osvojením v budoucnu a není třeba o ní znovu rozhodovat!!!
- podmínky okamžité péče dle bodu a.

soud je povinen vždy provést šetření ohledně vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele, zejména se zřetelem na:

- osobnost a zdravotní stav osvojitele i jeho sociální prostředí, zvláště bydlení a domácnost, jakož i schopnost osvojitele pečovat o dítě a pohnutky osvojitele k osvojení,
- osobnost a zdravotní stav dítěte, sociální prostředí, ze kterého dítě pochází, jakož i jeho statusová práva
- etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte a osvojitele,
- dobu, po kterou bylo dítě v péči osvojitele
- zjistit existenci souhlasu s osvojením u obou rodičů nezletilce
- zjistit existenci souhlasu budoucího osvojitele s okamžitou péčí
- vydat rozhodnutí soudu o svěření dítěte do okamžité péče budoucích osvojitelů, vydané na návrh budoucích osvojitelů.

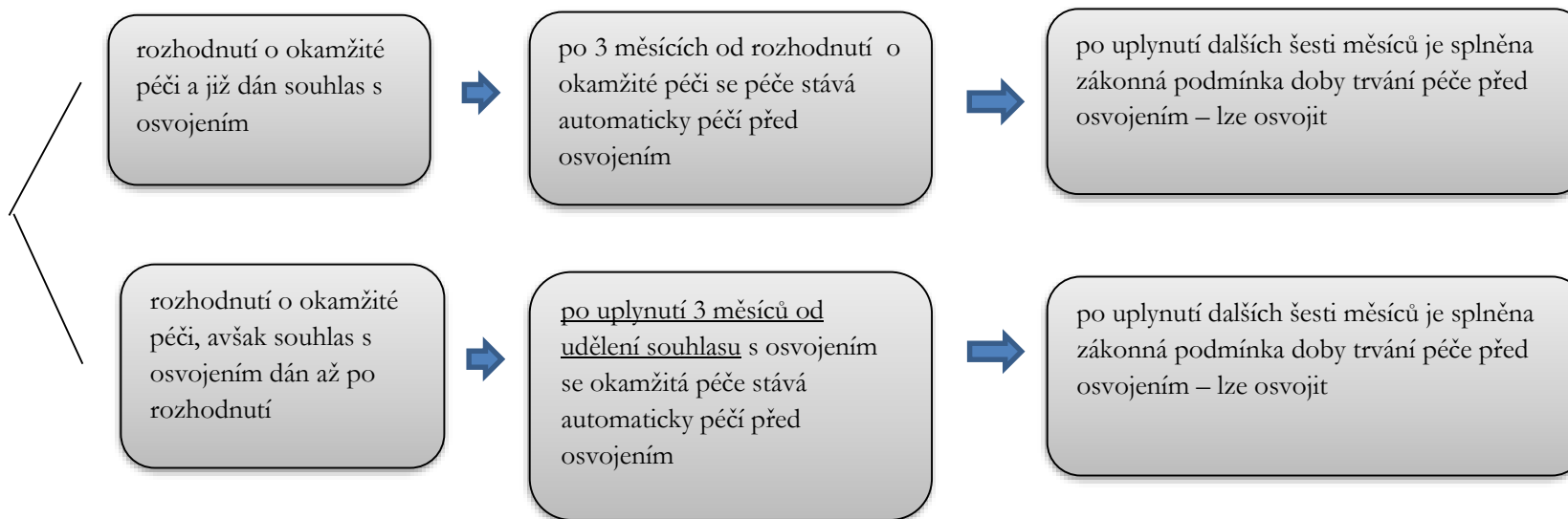
- podmínky okamžité péče dle bodu b.

soud je povinen vždy provést šetření ohledně vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele, zejména se zřetelem na:

- osobnost a zdravotní stav osvojitele i jeho sociální prostředí, zvláště bydlení a domácnost, jakož i schopnost osvojitele pečovat o dítě a pohnutky osvojitele k osvojení,
- osobnost a zdravotní stav dítěte, sociální prostředí, ze kterého dítě pochází, jakož i jeho statusová práva
- etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte a osvojitele
- dobu, po kterou bylo dítě v péči osvojitele.
- ověřit vhodnost zdravotního stavu dítěte
- zjistit existenci souhlasu s okamžitou péčí, a to souhlasu budoucího osvojitele i souhlasu rodiče osvojovaného,
- vydat rozhodnutí soudu o svěření dítěte do okamžité péče budoucích osvojitelů, vydané na návrh budoucích osvojitelů.

- soud je povinen vždy informovat OSPOD

- okamžitá péče je zásadně možná pouze se souhlasem rodičů osvojence, avšak § 824 o. z. počítá i s variantou, kdy např. nebude spolupráce možná - matka dítě nechá v porodnici a nesdělí údaje o otci a sama je následně nedohledatelná, nepodaří se jí kontaktovat – v takovém případě se postupuje analogicky dle § 823 o. z. **Vzor výroku:** „Nezletilý XY se předává do péče XY do pravomocného rozhodnutí ve věci samé.“ To lze učinit i formou předběžného opatření. V takovém případě je nutné požadovat zaplacení jistoty, avšak je na zvážení zákonodárce zda by nebylo vhodné od toho upustit.
- okamžitá péče se jeví jako vhodná v případech, kdy jsou budoucí osvojitelé zařazení do evidence žadatelů o osvojení – neboť je vedena spisová dokumentace s prověřením stránky psychologické, zdravotní a sociální

b) předadopční péče = viz. § 826 o. z.

- v případě, že se dítě fakticky nachází v péči budoucích osvojitelů, ale nebylo rozhodnuto o svěřeni dítěte do okamžité péče dle § 823 nebo § 824 o. z., pak je nutné, aby soud rozhodl o svěřeni dítěte do předadopční péče podle § 826
- po uplynutí 3 měsíců ode dne, kdy byl dán souhlas s osvojením, může být dítě předáno do péče před osvojením
- rozhoduje soud na návrh budoucího osvojitele
- **POZOR! u osvojení manželem rodiče nejsou stanoveny výjimky**, je tedy nutné, aby i zde soud nejdříve rozhodl o svěřeni do péče před osvojením, až na základě této péče je možné rozhodnout o osvojení
- dle tohoto ustanovení se bude rozhodovat ve většině případů

OSVOJENÍ MANŽELEM / MANŽELKOU

- 1) Místní příslušnost – dle dítěte
- 2) účastníci
  - a. dítě
  - b. matka
  - c. otec
  - d. manžel, který chce osvojit**
- 3) postup:
  - a) podán návrh manželem osvojitelem na svěřeni dítěte do péče před osvojením
    - > po uplynutí 3 měsíců ode dne, kdy byl/y dán/y souhlas/y s osvojením, může být dítě předáno do péče před osvojením
    - > provádí se šetření dle § 827 o. z.
    - > pravomocné rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče před osvojením
    - > uplynutí zákonem dané lhůty dle § 829 odst 2 o. z. (nejméně 6 měsíců od právní moci rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče před osvojením)
  - b) až po splnění bodu a) je možné rozhodovat o samotném osvojení manželem rodiče – k návrhu na osvojení opět legitimován manžel osvojitel

PŘEKÁŽKY OSVOJENÍ

- § 817 odst. 2 písm. b) o. z. ve spojení s § 433 odst. 2 z. ř. s. – návrh na vydání dítěte podaný rodičem ve spojení s odvoláním souhlasu s osvojením
- § 822 o.z. – Je-li blízký příbuzný, který si chce osvojované dítě vzít do péče a podá k soudu návrh
- § 830 o.z. – Muž, který tvrdí, že je otcem osvojovaného dítěte podá návrh na určení otcovství -> PŘERUŠIT řízení o osvojení
- § 831 o.z. – obdobné jako u § 822, osoba tvrdí, že je blízký příbuzný a podá návrh na svěřeni osvojovaného dítěte do péče

TZV. LIMITOVANÉ SOUHLASY

- a) není rodič zcela svéprávný, ač mu již bylo 16 let – nelze, aby dal souhlas jeho opatrovník, totéž se týká jeho rodičů jako zákonných zástupců, způsobilost nezl. rodiče dát souhlas posoudí soud podle obecných ustanovení - § 811 o.z.
- b) není rodiči 16 let – nemůže dát souhlas, nelze nahradit jeho souhlas prostředky pro osvojení dítěte bez souhlasu rodiče, tedy dítě osvojit nelze / čekat na dosažení věku 16 let u nezl. rodiče a poté viz shora - § 811 o.z.
- c) rodič omezený ve svéprávnosti je schopen jednat pouze v rozsahu, ve kterém jeho svéprávnost omezena nebyla - § 812 o.z. *
- d) byl-li souhlas dán s určením pro určitou osobu a návrh na osvojení vzat zpět -> pozbude souhlas účinnosti - § 815 o.z.
- e) obecně pozbude souhlas účinnosti vždy, nedojde-li k osvojení do 6 let ode dne, kdy byl dán – hmotněprávní podmínka - tedy rozhodnutí o osvojení musí být v PM před uplynutím této lhůty - § 816 o.z.
- f) + § 813 a 817 – viz uvedené na předchozím listě

„ZJEVNÝ NEZÁJEM“ - § 819 – 821 o.z.

- zde není osvojitel účastníkem řízení
- dle § 8 odst. 1 písm. a) z.ř.s. může vstoupit OSZ – je tedy nutné dát na vědomí
- PM rodič přestává být účastníkem řízení o osvojení dle § 432 odst. 2 z.ř.s.

ROZSUDEK (dle § 435 z.ř.s.):

„I. Určuje se, že k osvojení nezletilého ....., nar..... není třeba souhlasu rodičů matky..... nar. a otce....nar.

- ➔ Po PM moci rozsudku je vydáno usnesení o jmenování opatrovníka (je důležité, aby opatrovník byl jmenován co nejdříve, bez zahájení řízení „od stolu“)
- ➔ Opatrovník jmenován Usnesením – po PM dán souhlas opatrovníkem -> poté běží 3 měsíční lhůta a poté lze pokračovat v osvojení.

**Postup dle § 812 o. z.*
rodič omezený ve svéprávnosti**

1) výslovně omezeno právo na udělení souhlasu s osvojením

- omezení musí být výslovně uvedeno ve výrokové části rozsudku o omezení svéprávnosti

=> nemůže právně jednat a není třeba jeho osobního souhlasu

=> vztahuje se pouze na děti již narozené (viz rozhodnutí dle § 458 o. z.)

Souhlas dá jeho opatrovník?

Pokud by souhlas uděloval opatrovník - je potřeba toto právní jednání nechat schválit opatrovníčským soudem.

2) Právo na udělení souhlasu s osvojením ponecháno

Dát podnět k zahájení řízení o přezkumu zásahu do svéprávnosti a schopnosti udělit souhlas s osvojením

3) omezena svéprávnost a ve výroku není uvedeno, zda je omezen ve vztahu k udělení souhlasu

Soud si posoudí tuto otázku v rámci řízení o osvojitelnosti i s případným zadáním znaleckého posudku sám (§ 818 až 821 o. z.)

URČENÍ, ZDA JE TŘEBA SOUHLASU RODIČŮ S OSVOJENÍM DLE § 439 z. ř. s. (vztahuje se k § 818-819 OZ)

Uvedené ustanovení upravuje situaci, kdy jsou vyloučeni oba rodiče – v řízení není třeba souhlasu s osvojením žádného z rodičů a rodiče nejsou účastníky řízení - je tedy třeba jmenovat rodičům opatrovníka.

Opatrovníkem rodičů by měl být ustanoven nejlépe advokát či obec dle místa posledního pobytu rodiče.

Neměl by být ustanoven OSPOD, ten totiž již v řízení bude nejspíš vystupovat v pozici navrhovatele, zástupce osvojenice nebo zástupce nezletilého rodiče a v takovém případě by docházelo ke kolizi zájmů.

Není ani vyloučena možnost ustanovit příbuzného rodiče.

NÁKLADY ŘÍZENÍ O OSVOJENÍ

Řízení o osvojení je návrhové řízení (§ 429 odst. 1 z. ř. s.). Návrh na zahájení řízení o osvojení je oprávněn podat pouze osvojitel (§ 796 odst. 1 o. z.), jiná osoba tedy není k podání takového návrhu aktivně legitimována. Při rozhodování o nákladech řízení v řízení o osvojení se proto (s ohledem na § 23 z. ř. s.), jeví nutno postupovat podle § 142 o. s. ř. a rozhodovat podle úspěchu ve věci.

Obecně lze říct, že úspěch navrhovatele v řízení o osvojení (rozhodnutí o osvojení dítěte osvojitelem) je ve svém důsledku neúspěchem rodičů v řízení, pokud jsou účastníky takového řízení. Pokud ale rodiče účastníky řízení o osvojení nejsou, nemohou být ani procesně neúspěšní. Zamítnutí návrhu na osvojení je naopak zjevným neúspěchem navrhovatele, tedy osvojitele.

Pokud žádnému z účastníků řízení náklady řízení nevníkly, nebo se jich účastníci vzdali, což je v takovém řízení obvyklé, soud žádnému z účastníků právo na jejich náhradu nepřiznává. Pokud je situace jiná, měl by se soud vždy zabývat možností aplikace § 150 o. s. ř., a to nepřiznání náhrady nákladů řízení či její části z důvodů zvláštního zřetele hodných. Postup soudu tedy nelze zobecnit, naopak vždy bude záležet na okolnostech dané věci.

Náklady řízení mohou vzniknout také státu (například za svědecké či znalečné), soud o nich pak musí rozhodnout postupem podle § 148 odst. 1 o. s. ř.

FORMY ROZHODNUTÍ V ŘÍZENÍ O OSVOJENÍ

Ustanovení § 25 odst. 1 z. ř. s. zní: „**Soud rozhoduje ve věci samé usnesením, nestanoví-li zákon jinak.**“

Ustanovení § 435 z. ř. s. je speciálním ustanovením k výše uvedenému a zní: „**O určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení, o dohledu a o osvojení rozhoduje soud rozsudkem.**“

Usnesením se rozhoduje:

- a) o předání dítěte do péče budoucího osvojitele (§ 823 o. z.)
- b) o předání do péče před osvojením (§ 826 o. z.)
- c) návrh rodičů, kteří dali souhlas s osvojením, na vydání dítěte (§ 433 odst. 2 z.ř.s.)
- d) o utajení a odtajnění osvojení (§ 837-837 o. z.) – je třeba nařídit jednání a provést dokazování

Rozsudkem se rozhoduje:

- a) o určení, zda je či není třeba souhlasu rodičů k osvojení (§ 821 o. z.)
- b) o stanovení dohledu nad osvojitelem a osvojencem (§ 839 odst. 2 o. z.)
- c) o osvojení (§ 832-835 o. z.)
- d) o zrušení osvojení (§ 840-842 o. z.)
- e) o určení, že je osvojení nezrušitelné před uplynutím tříleté lhůty (§ 844 o. z.)